

УДК 39(477)(092)

Микола Козлов,
заступник завідувача секретаріату
Комітету Верховної Ради з питань свободи слова і ЗМІ

Історіографія етнографічно-фольклористичної діяльності Філарета Колесси 20-х — кінця 40-х років ХХ століття

У статті розглядається питання дослідження в історіографії 20-х — кінця 40-х років ХХ століття наукової спадщини відомого українського вченого Філарета Колесси як етнолога, фольклориста та музикознавця, аналізуються відгуки в літературі щодо його етнографічно-фольклористичної діяльності та видання збірок українського фольклору.

Ключові слова: історіографія, Філарет Колесса, фольклор, етнологія, етнографія, музикознавство.

Видатний український етнограф, фольклорист, етномузиколог Ф. Колесса залишив помітний слід у становленні та розвитку української етнології, але етнографічна діяльність вченого не отримала належного висвітлення в літературі, а ті праці, які ми маємо на сьогодні, містять суперечності щодо оцінки наукових досягнень дослідника. Це було пов'язано з різними підходами вчених до аналізу його наукової спадщини. Досить часто ідеологічна заангажованість радянських дослідників не дозволяла повною мірою розкрити всі наукові досягнення Ф. Колесси в етнографії та правильно трактувати творчі здобутки вченого в цій галузі.

Досить цікавим історіографічним періодом у висвітленні етнографічно-фольклористичної діяльності вченого є 20-ті — кінець 40-х років ХХ століття. Нижня хронологічна межа пов'язується із часом становлення радянської влади в Україні, а верхня — зі смертю вченого у 1947 році та низкою публікацій, присвячених цій сумній події. Це був період кардинальних змін в оцінці творчого здобутку Ф. Колесси в галузі етнографії, що обумовлено, з одного боку, відсутністю жорстких ідеологічних рамок радянської науки в 20-х — на початку 30-х років ХХ століття, коли марксистсько-ленінська методологія ще не зайняла панівних позицій у науці та були можливі певні відходи від партійної лінії, що якісно позначилося на вивченні поставленої нами проблеми. З іншого боку, репресії 30-х років суттєво вплинули на стан її дослідження саме радянськими вченими.

У той же час, для об'єктивнішого висвітлення постаті вченого в аспекті протиставлення різних точок зору вважаємо за доцільне в пропонованій статті розглянути оцінку діяльності Ф. Колесси науковцями Західної України, зокрема учасниками Наукового товариства ім. Т. Шевченка, які працювали за межами СРСР та були позбавлені ідеологічного тиску, що позначилося і на оцінці наукових досягнень вченого в галузі етнографії та фольклористики.

Про актуальність проблем, якими займався Ф. Колесса, насамперед, свідчить велика кількість рецензій на його праці. Це служить доказом того, що у наукових колах питання української етнографії та фольклористики було досить актуальним. Своє бачення діяльності вченого подавали в рецензіях на праці Ф. Колесси такі відомі дослідники, як В. Гнатюк, В. Дорошенко та інші [1].

Працею, яка позбавлена ідеологічного забарвлення, є стаття К. Квіткі "Філарет Колесса", в якій подається біографія вченого та огляд історіографії з цього питання до 1925 року

[2]. У публікації міститься систематизована та науково опрацьована інформація щодо наукових досягнень Ф. Колесси в галузі музичної етнографії, однак, вона носить більше довідковий характер. К. Квіткі інколи обмежується простим викладом змісту праць вченого. Проте, окремі роботи Ф. Колесси аналізуються детальніше. Це стосується праць вченого після 1918 року, зокрема, таких, як "Наверствоване і характеристичні признаки українських народних мелодій" [3], "Про вагу наукових дослідів над усною словесністю" [4], а також "Народні пісні з Південного Підкарпаття" [5] та "З царини української музичної етнографії" [6]. Ці доробки Климент Квіткі називає майстерними та науковими. Крім того, дослідник відзначає, що роботи вченого мають важливе значення та потребують того, щоб вони були перевидані на території радянської України. Це сприяло б їх популяризації та ознайомленню з ними не лише фахівців з етнографії, а й широкого загалу читачів, оскільки це дасть змогу донести масам інформацію про розвиток української національної музики. В іншій своїй статті, досліджуючи стан музичної етнографії післяреволюційного періоду, автор також аналізує праці вченого [7]. К. Квіткі відзначає надзвичайну працелюбність і працездатність дослідника, який, на його думку, є настільки обдарованим та всебічно розвиненим, що йому немає рівних у тій справі, якою він займається [2, с. 416, 417].

Серед когорт вчених, які вивчали наукову спадщину Філарета Колесси саме з етнологічної точки зору, варто виокремити дослідження К. Грушевської, котра також відзначає високий науковий рівень тих праць вченого, що фактично залишилися поза увагою українських науковців [8; 9]. Винятком у цьому випадку можуть бути лише вчені Галичини. Саме тут праці Ф. Колесси видавалися та були розповсюджені як у наукових колах, так і серед широкої громадськості. К. Грушевська відзначає оригінальність збірки вченого про українські народні думи, яка є "перша в сім роді". Рецензуючи його працю "Українські народні думи", дослідниця зазначає, що книжка за своїм характером цікава та змістовна, має закінчену систему розвитку дум. А розділ "Віршова і музична форма дум" рецензентка вважає найцікавішим, згадуючи попередню працю Ф. Колесси "Наверствоване і характеристичні признаки українських народних пісень". Найвищою заслугою його праць К. Грушевська називає те, що думи були записані в автентичному вигляді та у повному обсязі, без скорочень, що якісно відрізняє збірку вченого від інших подібних спроб у цій галузі. Однак,

дослідниця відзначає і певні недоліки праці Ф. Колесси. Зокрема, справедливим, на нашу думку, є зауваження про те, що повною збірку вченого можна назвати з певною часткою умовності, оскільки в ній, хоча й присутні всі теми, але подається лише один варіант думи на кожну з них, а їх, звичайно, значно більше, і всі вони потребують фіксації [9, с. 140].

Цей недолік праці вченого помічався і попередніми дослідниками. Зокрема, О. Сластьон відзначав варіативність дум в авторському виконанні, яке потребувало належної фіксації. У свою чергу, ми маємо зауважити, що, з одного боку, зазначена проблема може бути предметом окремого дослідження, яке можливе саме завдяки праці Ф. Колесси, котрий зібрав значний матеріал для майбутніх робіт у порівняльному аспекті для визначення варіативності українських народних дум. З іншого боку, враховуючи ту значну роботу, яку провів вчений, його обмежені умови праці та тогочасні технічні можливості, можемо констатувати неможливість написання роботи у зазначеному обсязі через об'єктивні причини.

У цілому, відгуки К. Грушевської про діяльність Ф. Колесси були дуже високі, а сама авторка дала ґрунтовний аналіз збірки вченого "Українські народні думи", в якій вона подала змістовний огляд цієї праці по розділах та з власними, подекуди критичними зауваженнями, зокрема, вони стосуються часу виникнення дум з певним моралістичним забарвленням, зазначення тих дум, які лишилися поза увагою вченого тощо [9, с. 141, 142].

Наступною працею, яку варто виділити, є фундаментальне дослідження Л. Білецького "Основи української літературно-наукової критики" (1925) [10], присвячене історії українських наукових шкіл у літературі та фольклористиці з аналізом праць вчених, представників того чи іншого напрямку. Але ця праця мало може прислужитися у нашому дослідженні, оскільки так і залишилась незакінченою. Вийшов лише перший її том, в якому досить побіжно згадується Ф. Колесса без детального аналізу його праць. Це обумовлено тим, що в цьому томі подавалася інформація про більш ранній період становлення української літератури. Вчений згадується лише в процесі аналізу його наукових поглядів на витоки народних дум, зокрема в контексті спростування гіпотези П. Житецького про походження дум з віршової поезії XVII—XVIII ст. Зазначена позиція вченого отримала високу оцінку Л. Білецького, який наголосив, що інші вчені, на відміну від Ф. Колесси, сприйняли попередню помилкову позицію П. Житецького, не перевірявши її. Однак, не можна не відзначити високий рівень теоретичних узагальнень праці Л. Білецького в плані визначення в українській фольклористиці та літературі певних шкіл та напрямів з відповідною методологією та методикою наукової роботи. Це дослідження потребує продовження, оскільки сприяло б належному висвітленню наукового доробку Ф. Колесси разом з ґрунтовним аналізом його праць з точки зору методології та приналежності до окремих наукових шкіл в етнографії.

Серйозним науковим аналізом творчості Ф. Колесси стала стаття В. Перетца, в якій розглядається науковий підхід вченого до вивчення українських народних дум [11]. Автор, досліджуючи попередні праці в цій галузі, відзначає, що збірка Ф. Колесси заслуговує на особливу увагу, оскільки є глибоко новою та оригінальною. В. Перетц наголошує, що вчений подає великий масив матеріалу, а опрацювавши його, робить правильні висновки, які не підлягають запереченню з наукової точки зору. Дослідник поступово (розділ за розділом) аналізує всю працю Ф. Колесси, відзначаючи найбільш влучні та правильні, але в той же час, на його думку, слабкі моменти досліджень вченого, зокрема відсутність аналізу літературної основи дум [11, с. 197].

В. Перетц окреслює також коло проблем, з приводу яких він принципово не погоджується з Ф. Колессою, а саме: "заикленість" на автентичності, як вважає дослідник, не дає змоги помітити літературний вплив на побудову українських дум сусідніх народів, зокрема поляків [11, с. 199]. Але в підсумку В. Перетц відзначає, що праці Ф. Колесси є завжди цікавими, вони окреслюють низку проблем та спонукають вчених до роздумів. Хоча спосіб розв'язання поставлених Ф. Колессою проблем не всіх задовольняє, але це не применшує важливості праць вченого, а навпаки, говорить про їх важливість та високу наукову цінність [11, с. 203].

На нашу думку, позиція В. Перетца в плані оцінки діяльності Ф. Колесси як вченого етнографа та фольклориста заслуговує на особливу увагу, оскільки є взірцем толерантного ставлення до поглядів науковця-колеги, з якими автор не погоджується. Це є прикладом цивілізованої форми дискусії в наукових колах, що базується на взаємній повазі та конструктивній критиці. Хоча, на наше переконання, частина критики В. Перетца не потрапила в ціль, оскільки вчений виходив із зовсім інших принципових положень, які залежать від особистої позиції дослідника. Це, у першу чергу, стосується автентичності чи запозичень у питанні формування українських народних дум тощо.

Невеликою за обсягом є рецензія І. Єрофієва на працю Ф. Колесси "Наверствоване і характеристичні признаки українських народних мелодій" [12]. У рецензії коротко переказується її зміст. Позитивним є те, що автор, резюмуючи здобутки Ф. Колесси, виділив найголовніше в його поглядах на історичний процес становлення української музики та процитував визначення пісні в авторському розумінні.

Наукові висновки Ф. Колесси мали практичну цінність для істориків, про що свідчить той факт, що їх використовував М. Грушевський на підтвердження власних історичних концепцій. Так, зокрема, у другому томі шеститомного видання "Історія української літератури" (1923—1927), розглядаючи "Слово о полку Ігоревім", Михайло Сергійович посилається на дослідження Ф. Колесси, з якими він погоджується, та певною мірою доповнює їх [13].

Наукові здобутки Ф. Колесси суттєво вплинули на формування збірки народних дум та коментарів до них, які здійснила К. Грушевська. У двотомній праці під назвою "Українські народні думи", перший том якої вийшов у 1927 році, а другий — 1931 року, дослідниця належним чином оцінила фольклорно-етнографічні студії Ф. Колесси. Велика кількість дум, які увійшли до роботи К. Грушевської, були записані Ф. Колессою. Але найважливіша для нас в цьому контексті оцінка діяльності вченого в зазначеній праці, яка інколи не позбавлена справедливої критики. Це, зокрема, стосується відзначеної іншими вченими проблеми, пов'язаної з відбором Ф. Колессою одного варіанту тексту дум, що переважно мали кілька варіацій. Проблема полягала в тому, що, на думку К. Грушевської, вибір певного варіанту народної думи здійснювався не зовсім науково, оскільки Ф. Колесса в цьому випадку більше керувався естетичним принципом (варіант думи у найбільш повній та гарно скомпонуваній формі), а не науковим підходом, коли потрібно брати до уваги в першу чергу найбільш типовий та найбільш точний варіант думи [8, с. 5, 6].

Тому видання народних дум К. Грушевською багато в чому доповнювало попередні праці Ф. Колесси у цьому напрямі: тут наводяться всі попередні надруковані варіанти дум іншими вченими, у тому числі й Ф. Колессою, а також наводилися ще не надруковані варіанти з відповідним аналізом. У дослідженні К. Грушевської вміщені теоретичні матеріали, пов'язані з вивченням походження терміна "дума", а також досліджується етнографічна діяльність Ф. Колесси, зокрема детально описується його експедиція для збирання

народних дум на Полтавщину. Дослідниця подає також ґрунтовний аналіз праць вченого, а вже потім викладає свої власні думки та висновки. Цей підхід до наукової роботи є свідченням високого професіоналізму, оскільки детальне попереднє дослідження праць інших вчених з поставленої науковцем проблеми разом з їхнім критичним оглядом є невід'ємною частиною справжньої наукової роботи. Цей принцип чи не найперше систематично почав застосовуватися в діяльності Наукового товариства ім. Т. Шевченка, зокрема і в Етнографічній комісії цієї наукової установи.

Водночас К. Грушевська констатувала, що після виходу праці Ф. Колесси "Про генезу українських народних дум" (1921) [14] спостерігається затишшя у цій справі. Вчені не використовують новітніх методичних досягнень історії літератури та соціології для вивчення українських народних дум, що частково пояснюється дослідницею як наслідок подій Першої світової війни та наступних соціально-політичних змін, які відбилися на розвитку української науки, у тому числі етнології та фольклористики. А революційний інтерес до цієї проблеми, як і до всього національного, науковим назвати не можна, оскільки він був поверхневим та обмежувався альманахами й іншими популярними працями [8, с. СХСV].

К. Грушевська також визначила перспективу подальших пошуків у дослідженні українських дум. Вона зводилася до двох проблем: відокремлення думи як окремого поетичного жанру від інших форм народної поезії та з'ясування природи і походження цього оригінального роду поезії [8, с. СХСІХ]. Таким чином, роблячи огляд попереднього дослідження українських народних дум, дослідниця велику увагу приділила аналізу етнографічно-фольклористичної діяльності Ф. Колесси разом з ґрунтовним вивченням його праць. У результаті проведеної роботи, К. Грушевська дала високу оцінку праць вченого водночас із певною критикою на його адресу, а також визначила перспективи наукових пошуків у цьому напрямі.

Інформація щодо діяльності Ф. Колесси як етнографа та фольклориста міститься в працях радянського періоду творчості С. Людкевича поряд з відгуками на концерти, на яких також виконувалися композиції Ф. Колесси [15]. Досліджуючи вокальну музику на тексти поезій Т. Шевченка, композитор аналізує відповідні праці Ф. Колесси, які вважає фактурними, з народним колоритом, що забезпечило їхню високу популярність. До таких композицій С. Людкевич зараховує чоловічі хори "Ой умер старий батько", "Було колись", "Утоптала стежечку". Проте, український композитор та фольклорист відзначає і невдалі твори Ф. Колесси, до яких відносить мішаний хор з фортепіано "Якби мені черевики" [16]. С. Людкевич постійно звертається до творчості Ф. Колесси, аналізуючи твори інших музичних етнографів, фольклористів та композиторів у контексті впливу останнього на їхню творчість.

С. Людкевич згадує Ф. Колессу в контексті аналізу 40-річчя діяльності найстарішого українського співочого товариства "Львівський Боян", відзначаючи вагомі заслуги українського вченого для популяризації української народної музики [17]. Даючи огляд української музичної публіцистики в Галичині, С. Людкевич приділяє увагу і працям Ф. Колесси, хоча лише перераховує, не вдаючись до аналізу змісту та наукової цінності [18]. Крім того, С. Людкевич часто подає інформацію вченого в процесі аналізу різних наукових шкіл в етнографії, фольклористичній та музичному мистецтві загалом, зокрема в контексті "теорії мандрівних мелодій" тощо [19]. В цілому, потрібно відзначити, що С. Людкевич, розглядаючи загальні питання, пов'язані з розвитком та становленням української музичної фольклористики,

завжди враховує думки та наукові досягнення Ф. Колесси у цьому напрямі.

Однією з найґрунтовніших наукових праць радянського періоду щодо діяльності Ф. Колесси є рецензія В. Петрова "Академік Ф. М. Колесса і його книга "Українська усна словесність" [20]. Хоча це за своєю суттю рецензія на зазначену працю Ф. Колесси, але її зміст виходить за межі простої рецензії та містить всебічний аналіз етнографічно-фольклористичної діяльності вченого, включаючи й інші його праці з їхнім детальним аналізом. На початку В. Петров подає детальний аналіз праці Ф. Колесси "Українська усна словесність". 1. Загальний огляд (із портретами українських етнографів та народних співців). 2. Вибір творів із поясненнями та нотами" [21], зазначаючи, що ця робота є компактною і глибоко розробленою в теоретичному плані. Поряд з детальним аналізом її змісту рецензент подає погляди Ф. Колесси на фольклор та вивчає термінологію вченого разом з її визначенням. Зокрема, розглядається розуміння ним таких термінів, як "фольклор", "усна словесність" тощо. В. Петров виділяє ряд проблем етнографічного та фольклористичного плану, виокремлених Ф. Колессою, які потребують роз'яснення та мають широкий філософський і суспільно-політичний характер. Основною із зазначених проблем є співвідношення суб'єктивного (індивідуального) та надіндивідуального (колективного) у фольклористичній. Ця проблема є актуальною й нині та потребує ґрунтовного теоретичного опрацювання, оскільки різні підходи до проаналізованого питання позначаються і на результатах наукових пошуків у цій галузі. На думку В. Петрова, Ф. Колесса займає дещо проміжну позицію, яка враховує обидва фактори у зародженні, зберіганні та передачі фольклорного матеріалу. Тобто, його підхід можна назвати комплексним, таким, який намагається врахувати всі чинники впливу на процес виникнення та еволюції пісенної творчості.

Звичайно, питання етнографії та фольклористики В. Петровим інколи аналізуються в ідеологічному розрізі. Це простежується у виділенні ним буржуазної фольклористики, якій були притаманні антидемократичні тенденції [20, с. 21], та констатуванні того, що "для акад. Колесси ясною є вичерпаність розвитку буржуазної фольклористики, її завершеність" [20, с. 26]. Але поряд з тим, автор подає ґрунтовний аналіз шкіл в етнографії та фольклористичній (міфологічної, міграційної, теорії самозародження тощо), виділяючи при цьому думки Ф. Колесси щодо кожного з напрямів. Останнє свідчить не лише про високий рівень теоретичного опрацювання В. Петровим всіх праць Ф. Колесси, а й про глибоке знання та розуміння автором процесу становлення й еволюції етнографії та фольклористики в загальносвітовому масштабі.

Завершуючи розгляд наукових досягнень Ф. Колесси в контексті становлення та розвитку фольклористики, В. Петров визначає як найбільш негативне явище для цієї науки еkleктизм, притаманний українській буржуазній фольклористичній кінця ХІХ — початку ХХ століття. Тому ставиться завдання вийти за межі еkleктизму (як і за межі буржуазної фольклористики), що можливо здійснити за умови переходу на позиції марксистсько-ленінської методології [20, с. 27].

Якщо знати ідеологічні настанови з праці В. Петрова, то з багатьма позиціями стосовно його поглядів як на творчість Ф. Колесси, так і на процес становлення української етнології та фольклористики, можна, на нашу думку, погодитись. Потрібно визнати: і на сьогодні існує проблема створення єдиної методології дослідження фольклорно-етнографічного матеріалу, що потребує подальших наукових пошуків і в цьому аспекті.

Новим напрямом творчості Ф. Колесси було дослідження фольклору Великої Вітчизняної війни. Праці з цієї тематики також отримали свою оцінку в літературі. Невдов-

зі після виходу у світ праці за редакції вченого під назвою "Фольклор Великої Вітчизняної війни" в 1945 році [22] з'явилися рецензії М. Марченко [23], Е. Гофман-Померанцевої [24] на це видання, в яких також простежуються ідеологічні мотиви: при аналізі пісень акцентується увага на якісно новому житті людей після приєднання західноукраїнських земель до Радянської України; інші пісні змальовуються як такі, що передають тягар німецької окупації, звірства фашистів на українських землях; описується визволення українських земель, яке відображене у піснях, а також прославляння героя партизанського руху С. Ковпака та інших народних месників. М. Марченко особливо підкреслює тезу Ф. Колесси про єднання з братнім російським народом, а сама праця визначається як "чепурна, в хорошій орнаментальній обкладинці..." [23, с. 73].

Поряд з позитивними відгуками на зазначену працю, зокрема щодо достовірності зібраного матеріалу, який відображав настрої населення західноукраїнських земель, Е. Гофман-Померанцева відзначає і його слабкі сторони, а саме: відсутня інформація про те, хто, коли і де надав інформацію; відсутній науковий коментар до вміщеного у праці матеріалу; не подано жодних відомостей про носіїв фольклорного матеріалу; нічого не сказано про характер побутування цих пісень, яку вони виконували функцію; не наведені варіанти зібраних пісень тощо [24].

У цілому можна відзначити, що вихід у світ цієї праці, мабуть, був продиктований державним замовленням, а основною метою, поряд з освітуванням боротьби українського народу проти німецьких загарбників, була пропаганда щасливого і веселого радянського способу життя на західноукраїнських землях, яке прийшло на зміну польській окупаційній владі. Тому і науковий рівень цієї праці можна відзначити як досить низький, що є винятковим випадком у науковій діяльності Ф. Колесси.

У 1946 році, незадовго до смерті Ф. Колесси, вийшла стаття Д. Павлія і Ф. Лаврова "Дійсний член Академії наук УРСР Ф. М. Колесса", в якій аналізується життєвий та творчий шлях українського вченого [25]. У ній подається інформація біографічного характеру, починаючи з народження Ф. Колесси та закінчуючи січнем 1940 року, коли його призначено директором Львівського державного етнографічного музею і керівником Львівського відділу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР. У публікації також наводяться основні віхи творчого становлення вченого та міститься перелік його праць, яким побіжно дається коротка характеристика, аналізуються висновки дослідника про народне коріння і характер пісенної творчості українців, що, на думку авторів статті, належним чином обґрунтовано в науковому плані [25, с. 22]. Така оцінка творчості вченого справді відповідає науковим переконанням Ф. Колесси та є певним відходом від канонів радянської науки, яка була спрямована на доведення споконвічного прагнення до єднання слов'янських народів, ідеологічним підґрунтям якого була теза про злиття всіх націй в "єдиний радянський народ". Але, звичайно, поряд із реальною оцінкою діяльності Ф. Колесси в статті подається його так звана критика таких "буржуазних вчених", як В. Перетц, В. Култуялла, згадується критика вченим фашистської фольклористики у 1937 році в журналі "Slavia", а також інші моменти наукової діяльності Ф. Колесси, яким надається гіперболізоване ідеологічне навантаження. Хоча справедливості заради потрібно відзначити, що ідеологічні мотиви в творчості Ф. Колесси, звичайно, мали місце після входження Західної України до складу УРСР, але це було невід'ємною ознакою наукових праць радянського періоду.

Окрема група публікацій про Ф. Колессу датується липнем 1946 року та стосується Указу Президії Верховної Ради

СРСР про нагородження вченого орденом Трудового Червоного Прапора за видатні заслуги в галузі фольклорно-етнографічної науки, у зв'язку з 75-річчям з дня народження та 50-річчям наукової діяльності [26]. Довідкова інформація про наукову діяльність Ф. Колесси разом з короткими біографічними даними міститься в інформаціях щодо обрання вченого депутатом Верховної Ради УРСР [27].

Наступна велика група публікацій у пресі про Філарета Колессу стосувалася його смерті в 1947 році. Їх можна поділити на прості некрологи та повідомлення про смерть, які виходили у виданнях як всесоюзного, так і республіканського й обласного підпорядкування [28], а також — більш розгорнуту інформацію про життєвий і творчий шлях відомого вченого [29; 31; 33]. Перша група джерел не містить якихось нових та важливих відомостей про Ф. Колессу, але вона сприяла популяризації його наукової спадщини в галузі фольклору та етнографії. Крім того, смерть вченого спонукала владу зобов'язати Академію наук УРСР протягом 1947—1948 років видати наукові твори Ф. Колесси [30]. Розгорнутіші публікації, присвячені цій трагічній події, подають відомості про етнографічно-фольклористичну діяльність вченого. Звичайно, аналіз його наукової спадщини в цих працях подається з позицій марксизму-ленізму. Так, зокрема, відзначається, що Ф. Колесса видавав свої праці "в умовах польсько-шляхетської реакції і безперервного натиску українських націоналістів", але він піддавався меншому впливові буржуазної інтелігенції, оскільки більше працював з народом, прагнення якого йому були зрозуміліші [31, с. 149].

Насправді ж, ідеологічний тиск на роботу вченого розпочинається лише після входження Західної України до складу УРСР, що суттєво позначилося на науковому рівні його праць. Яскравим свідченням цього може бути розвідка Ф. Колесси про фольклор Великої Вітчизняної війни, яку ми вже аналізували, що демонструє ідеологічну заангажованість та невисокий науковий рівень. М. Плісецький, навпаки, відзначає, що останні роки життя Ф. Колесси присвятив вивченню радянської народної пісні, особливо його цікавив революційний радянський фольклор, стверджуючи при цьому, що лише "радянська влада створила широкі можливості для роботи визначного вченого" [31, с. 153, 156].

У публікаціях Академії наук УРСР з нагоди смерті Ф. Колесси подається інформація щодо фольклористичної діяльності дослідника, яка також відзначається своїм ідеологічним підтекстом, що певним чином викривляє його наукові досягнення в галузі етнографії. Так, зокрема, наголошується на тому, що головною заслугою вченого було відстоювання народного коріння і характеру українських дум, заперечення тверджень про їхнє походження від панівних експлуаторських суспільних верств, акцентується увага на працях вченого, спрямованих проти "фашистської фольклористики", перебільшується його значення як дослідника радянського фольклору західних областей України тощо [32].

Найґрунтовнішою, приуроченою цій трагічній події, була стаття Ф. Лаврова та П. Павлія під назвою "Пам'яті видатного вченого фольклориста і етнографа Ф. М. Колесси" [33]. Якщо усунути всі ідеологічні нашарування в цій праці, що найяскравіше відбилися в тезах про щасливе і вільне життя Філарета Колесси лише за радянської влади, яка завдяки керівній ролі більшовицької партії піднесла творчість вже немолодого вченого на якісно новий та вищий рівень [33, с. 6], то можна віднайти й об'єктивнішу інформацію, пов'язану з життєвим та творчим шляхом українського дослідника. Тут міститься перелік та поверховий аналіз праць вченого, подаються відгуки на дослідження з боку інших науковців тощо. Звичайно, окремі відомості не відповідали дійсності та були подані відповідно до партійного замовлення. Це, зокрема, твердження про напади на творчість

Ф. Колесси з боку М. Грушевського та його послідовників тощо [33, с. 8].

Ф. Лавров та П. Павлій зазначають, що "після відомих постанов ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про стан на ідеологічному фронті радянський учений Ф. М. Колесса декілька разів виступав перед науковими робітниками Львівського відділу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії з доповідями, спрямованими проти ворожої буржуазно-націоналістичної концепції М. Грушевського та його "школи". Він закликав рішуче і до кінця викривати буржуазно-націоналістичний мотлох, зокрема у фольклористиці та етнографії" [33, с. 10]. Ця теза багато говорить про жорсткий ідеологічний тиск керівництва країни на вчених Західної України, які після встановлення тут радянської влади були змушені дотримуватися всіх класичних канонів класової боротьби, що штучно насаджувалися в науковому середовищі. Тому і робота Ф. Колесси цього періоду багато в чому позбавлена науковості, оскільки вчений був уже у досить поважному віці та не міг опиратися могутній репресивній машині, тож мусив виконувати замовлення партійного керівництва.

Таким чином, досліджуючи історіографію етнографічно-фольклористичної діяльності Ф. Колесси 20-х — кінця 40-х років ХХ століття, необхідно враховувати багато факторів суспільно-політичного характеру. На висвітлення поставленої нами проблеми вплинула державна ідеологія в Радянській Україні, що позначилося на напрямках наукових пошуків вчених в етнології загалом, що, у свою чергу, відбилося на висвітленні питання наукового доробку Ф. Колесси. Тому тут варто врахувати період становлення радянської влади та пов'язані з цим ширші можливості вчених щодо висловлення власних думок. Наступним кроком радянського керівництва були репресії 30-х років ХХ століття та згорання діяльності на ниві української етнографії. Як наслідок, дослідження етнографічно-фольклористичної діяльності Ф. Колесси або припиняється, або подається в руслі марксистсько-ленінської методології з притаманним їй діалектичним матеріалізмом, який базувався на протиставленні праць радянських вчених роботам вітчизняних "буржуазних націоналістів" та зарубіжних буржуазних науковців, творчість яких подавалася в негативному світлі. Винятком у цьому плані можуть бути надбання вчених Західної України, які мали можливість вільно висловлювати свої думки, що якісно позначилося на дослідженні етнографічно-фольклористичної діяльності Ф. Колесси.

Список використаної літератури

1. *Гнатюк В.* [Рецензія] / В. Гнатюк // Літературно-науковий вісник. — 1922. — Т. 77, кн. 5. — Верес. — С. 181—183; Дорошенко В. [Рецензія] / В. Дорошенко // Життя і мистецтво. — 1920. — № 4/5. — С. 141. — Рец. на кн.: Колесса Ф. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів. — Львів : Вид-во Т-ва "Промсвіта", 1920. — 160 с.; Коструба Т. Щодо генези форми українських дум / Т. Коструба // Записки НТШ. — 1928. — Т. 149. — С. 194—196.
2. *Квітка К.* Філарет Колесса / К. Квітка // Музика. — 1925. — № 11. — С. 408—417.
3. *Колесса Ф.* Наверствоване і характеристичні признаки українських народних мелодій / Ф. Колесса // Записки НТШ. — 1918. — Т. 126/127. — С. 59—80.
4. *Колесса Ф.* Про вагу наукових дослідів над усною словесністю / Ф. Колесса // Літературно-науковий вісник. — 1922. — Кн. 7. — С. 37—44; кн. 8. — С. 144—153.
5. *Колесса Ф.* Народні пісні з Південного Підкарпаття : (передне слово, тексти і мелодії) : збірник / Ф. Колесса. — Ужгород : Просвіта, 1923. — 84 с.

6. *Колесса Ф.* З царини української музичної етнографії / Ф. Колесса // Записки НТШ. — 1925. — Т. 136/137. — С. 119—138.
7. *Квітка К.* Музыкальная этнография на Украине в послереволюционные годы / К. Квітка // Этнография. — 1926. — № 1/2. — С. 211—221.
8. *Грушевська К.* Українські народні думи : [у 2 т.] / К. Грушевська ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — К. : Либідь, 2004. — ССХХ, 175 с.
9. *Грушевська К.* Др. Філарет Колесса. Українські народні думи / К. Грушевська // Україна. — 1925. — Кн. 6. — С. 139—142.
10. *Білецький Л. Т.* Основи української літературно-наукової критики : [навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. закладів освіти] / Л. Т. Білецький ; упоряд., авт. передм. і прим. М. М. Ільницький]. — К. : Либідь, 1998. — 405, [1] с. — (Літературні пам'ятки України).
11. *Перетц В.* Філарет Колесса про генезу українських народних дум / В. Перетц // Україна. — 1925. — Кн. 1/2. — С. 196—203.
12. *Єрофіїв І.* [Рецензія] / І. Єрофіїв // Записки НТШ. — 1918. — Т. 126/127. — С. 59—80. — Рец. на пр.: Колесса Ф. Наверствоване і характеристичні признаки українських народних мелодій / Ф. Колесса // Записки НТШ. — 1918. — Т. 126/127. — С. 59—80.
13. *Грушевський М.* Історія української літератури. В 6 т., 9 кн. Т. 2 / М. Грушевський ; упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм. П. П. Кононенко ; прим. С. К. Росовецького. — К. : Либідь, 1993. — 264 с. — (Літературні пам'ятки України / редкол.: І. М. Дзюба (відп. ред.) та ін.).
14. *Колесса Ф.* Про генезу українських народних дум : (укр. нар. думи у відношенні до пісень, віршів і похорон. голосінь) / Ф. Колесса. — Львів : [б. в.], 1921. — 144 с.
15. *Людкевич С.* З концертної залі. Концерт в честь Шевченка / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи : [у 2 т.] / С. Людкевич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд., ред., пер., вступ. ст. і прим. З. Штундер. — Львів : М. Коць : Дивосвіт, 2000. — Т. 2. — С. 468—469; його ж. Хор Котка // Там само. — С. 491—492; його ж. Ювілейний концерт у 40-ліття "Коломийського Бояна" // Там само. — С. 546—547.
16. *Людкевич С.* Вокальна музика на тексти поезій "Кобзаря" / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи : [у 2 т.] / С. Людкевич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд., ред., пер., вступ. ст. і прим. З. Штундер. — Львів : М. Коць : Дивосвіт, 1999. — Т. 1. — С. 262.
17. *Людкевич С.* У сорокліття "Львівського Бояна" / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи : [у 2 т.] / С. Людкевич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд., ред., пер., вступ. ст. і прим. З. Штундер. — Львів : М. Коць : Дивосвіт, 2000. — Т. 2. — С. 379—384.
18. *Людкевич С.* Огляд нашої музичної публіцистики в Галичині / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи : [у 2 т.] / С. Людкевич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд., ред., пер., вступ. ст. і прим. З. Штундер. — Львів : М. Коць : Дивосвіт, 2000. — Т. 2. — С. 396—398.
19. *Людкевич С.* Головні напрями й цілі порівняльних студій т. зв. "мандрівних мелодій" в українському пісенному фольклорі / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи : [у 2 т.] / С. Людкевич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд., ред., пер., вступ. ст. і прим. З. Штундер. — Львів : М. Коць : Дивосвіт, 2000. — Т. 2. — С. 205.
20. *Петров В.* Академік Ф. М. Колесса і його книга "Українська усна словесність" / В. Петров // Народна творчість. — 1940. — № 6. — С. 17—27.
21. *Колесса Ф.* Українська усна словесність. 1. Загальний огляд : (із портретиками укр. етнографів та нар. співців). 2. Вибір творів із поясненнями та нотами / Ф. Колесса. — Львів : [б. в.], 1938. — 643 с.
22. *Фольклор Великої Вітчизняної війни* / під ред. Ф. Колесси. — Львів : [б. в.], 1945. — 64 с.
23. *Марченко М.* Фольклор Вітчизняної війни під редакцією академіка Ф. Колесси / М. Марченко // Радянський Львів. — 1945. — № 1. — С. 72—73.

24. Гофман-Померанцева Э. В. Фольклор Вітчизняної війни / Э. В. Гофман-Померанцева // Советская этнография. — 1946. — № 3. — С. 177—179.
25. Павлій П. Дійсний член Академії наук УРСР Ф. М. Колесса / П. Павлій, Ф. Лавров // Вісті АН УРСР. — 1946. — № 8. — С. 21—25.
26. Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження дійсного члена Академії наук УРСР Колесси Філарета Михайловича орденом Трудового Червоного Прапора // Вісті АН УРСР. — 1946. — № 8. — С. 16.
27. Колесса Філарет Михайлович // Вільна Україна. — 1947. — 14 січ. — С. 5 ; Філарет Михайлович Колесса // Там само. — 24 січ. — С. 5 ; Вручення Ф. М. Колесси посвідки про обрання його депутатом Верховної Ради Української РСР // Там само. — 14 лют. — С. 3.
28. Від Ради Міністрів Української РСР // Радянська Україна. — 1947. — 5 берез. ; Рильський М. Т., Щурат В. Г., Возняк М. С. // Вільна Україна. — 1947. — 5 берез. ; Філарет Михайлович Колесса : (некролог) // Радянська Україна. — 1947. — 5 берез. ; Єрофеев І. Філарет Колесса / І. Єрофеев // Україна. — 1947. — № 6. — С. 39 ; Ревуцький Л. Пам'яті Ф. М. Колесси / Ревуцький Л. [та ін.] // Радянське мистецтво. — 1947. — 12 берез. ; Біля труни академіка Ф. М. Колесси // Вільна Україна. — 1947. — 7 берез. ; Філарет Михайлович Колесса // Радянський Львів. — 1947. — № 2/3. — С. 80.
29. Ф. М. Колесса // Вітчизна. — К., 1947. — № 3. — С. 176—178 ; Pankevic I. Dr. Filaret Kolessa / I. Pankevic // Rocenka Slovanskeho ustavu v Praze. — 1947. — Roc. 13. — S. 65—69.
30. Про увічнення пам'яті видатного радянського вченого-фольклориста, дійсного члена Академії наук УРСР Колесси Філарета Михайловича і забезпечення його сім'ї // Вісник АН УРСР. — 1947. — № 3. — С. 3. — (У Раді Міністрів Української РСР).
31. Плісецький М. Фольклористичні праці Філарета Колесси / М. Плісецький // Вітчизна. — 1947. — № 3. — С. 149—156.
32. Ф. М. Колесса // Вісник АН УРСР. — № 3. — 1947. — С. 3.
33. Лавров Ф. І. Пам'яті видатного вченого фольклориста і етнографа Ф. М. Колесси / Ф. І. Лавров, П. Д. Павлій // Вісник АН УРСР. — 1947. — № 3. — С. 6—12.

В статье рассматривается вопрос исследования в историографии 20-х — конца 40-х годов XX века научного наследия известного украинского ученого Филарета Колессы — этнолога, фольклориста и музыковеда, анализируются отзывы в литературе относительно его этнографическо-фольклористической деятельности и издания сборников украинского фольклора.

The article discusses the problem of research in historiography of the 20's — late 40-ies of XX century of scientific legacy of the famous Ukrainian scientist Filaret Kolessa — ethnologist, folklorist and musicologist. The reviews in the literature about his ethnographic activity and the publication of collections of Ukrainian folklore are analyzed.

Надійшла в редакцію 11 лютого 2011 року